

37(091):94(395.5)

DOI <https://doi.org/10.46991/ai.2022.7.1.225-232>

ՈՒՍՈՒՑՉԱՊԵՏ ՄԵԻԹԱՐ ԳՈՇԻ ԴԵՐԱԿԱՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՅՈՑ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

Միրզոյան Նարինե

*Երևանի պետական համալսարան,
Հայաստան*

Համառոտ ներածական: ԺԲ դարավերջից մինչև ԺԳ դարի առաջին կեսն ընկած ժամանակահատվածը նշանավորվեց Զաքարյան իշխանատոհմի պետականաստեղծ գործունեությամբ: Արդյունքում կազմավորված իշխանապետությունը որդեգրեց անկախ պետության կայացման ուղի՝ զարգացնելով կառավարման, տնտեսական և դատաիրավական համակարգերը: Զուգահեռ պետական քաղաքականություն էր իրականացվում կրթական տիրույթում, որի զարգացման գործում որպես մասնավարժ ու ուսուցչապետ առանցքային դերակատարում ունեցավ ժամանակի հայտնի օրենսդիր, մատենագիր, եկեղեցական և պետական գործիչ Մխիթար Գոշը:

Զեռնարկվեց կրթական համակարգի բարեփոխման համապետական գործընթաց, որով նախատեսվում էին ոլորտի իրավականացում, իրավադաստիարակություն, կրթության հանրամատչելիություն և մեկ ընդհանուր կրթահամակարգի ձևավորում, ինչի իրագործումը վերապահվեց Մխիթար Գոշին: Կրթական բարեփոխման հիմնաքարը դարձավ Մխիթար Գոշի հիմնած Լոր Գետիկի վարդապետարանը, որն ուսուցչապետի մահից հետո կոչվեց Գոշավանք:

Բանալի բառեր: Մխիթար Գոշ, կրթություն, վարդապետարան, վանք, անվճար ուսուցում, իրավաուսուցում, բարեփոխում, զարգացում, դատաստանագիրք:

Հիմնախնդիրը Մխիթար Գոշի գիտակրթական գործունեության տեսական և կիրառական արժեքների լուսաբանման, արդի պահանջների համապատասխան ձևակերպման անհրաժեշտությունն է՝ կրթության զարգացման մեջ ունեցած ազդեցության հիմնավորմամբ:

Հետազոտության նպատակն է Որպես մասնավոր առարկա ուսումնասիրել և որոշակիացնել կրթական տիրույթում Մխիթար Գոշի գիտակրթական գործունեությունը, պարզաբանել դրա տեսական, իրավական ու կիրառական հիմքերը, դիտարկել նրա դերակատարությունը կրթության զարգացման մեջ:

Հետազոտության նորույթը: Մխիթար Գոշի գիտակրթական և մանակավարժական գործունեությունը դիտարկվում է ուսումնասիրման մասնավոր առարկա: Փաստերի վերլուծությամբ ի հայտ է գալիս ուսուցչապետի տարաբնույթ գործունեության ներքին շաղկապվածությունը կրթական տիրույթում: Վերջինս հանդես է գալիս կրթական համակարգի համապարփակ բարեփոխման նախաձեռնող և իրականացնող, որով նախատեսվում է կրթության իրավական կարգավորում, իրավաուսուցում, կրթական որոշ

սահմանափակումների հաղթահարում և անվճար ուսուցման օրենսդրական հաստատագրում: Նոր Գետիկի կրթական հաստատության հիմնադրման, ծրագրային գործունեության և զարգացման գործում Ջաքարյան իշխանապետության մասնակցությունը բացահայտում է պետական քաղաքականությունը կրթական տիրություն: Որոշակիանում է Գոշի դերակատարությունը կրթության զարգացման գործում՝ հաստատելով նրա ուրույն տեղը արդի կրթական համակարգի տեսական արժեքների ձևավորման ակունքներում:

Հիմնախնդրի վերաբերյալ գրականության վերլուծություն: Մխիթար Գոշի գիտակրթական, մանկավարժական գործունեությունը որպես առանձին առարկա չի հետազոտվել: Տարբեր համապարփակ խնդիրների լուսաբանման շրջանակներում հիմնախնդրին առնչվող որոշակի թեմաներ հաստատական քննության առարկա են դարձրել Հ. Ջանփոլադյանը, Լ. Խաչերյանը, Վ. Բարխուդարյանը և Թ. Մինայանը:

Հիմնախնդրի լուսաբանման և շարադրման համար գործածվել են ԺԳ դարի հայոց պատմիչ Կիրակոս Գանձակեցու «Հայոց պատմություն» աշխատությունը, Մխիթար Գոշի «Գիրք դատաստանի» երկը, ձեռագրային և հիշատակարանային վկայություններ, ինչպես նաև Ղևոնդ Ալիշանի «Հայապատում» երկը:

Հիմնական նյութի շարադրանքը: Ուսուցչապետ Մխիթար Գոշը մատենագրական աղբյուրներում: Մխիթար Գոշի վերաբերյալ մատենագրական աղբյուրներում առանձնահատուկ ուշադրության են արժանի ծավալով սեղմ (միաբառ, համառոտ բառակապակցություն), սակայն բովանդակային հարուստ տեղեկույթ պարունակող բազմաթիվ վկայություններ: Ծավալուն շարքում առանձնանում են ուսուցչապետի գիտական ու մանկավարժական գործունեությունը բնութագրող ձևակերպումները: Ներկայացվող վկայությունները կարևորվում են որքան առանձին հարցերի առարկայական արժեքավոր տեղեկատվությամբ, նույնքան այն դերակատարության լուսաբանմամբ, որն ունեցել է Մխիթար Գոշը տվյալ տիրույթի կայացման և հետագա զարգացման գործում:

Կիրակոս Գանձակեցիի (ԺԳ դ., Նոր Գետիկի վարդապետարանի սան) իր կրթարանի հիմնադիր ուսուցչապետին բնորոշում է *«հռչակաւորն այն և մեծիմաստն գիտութեամբ»*, *«վարդապետ երևելի»*, *«այր իմաստուն և հեզ, և վարդապետական ուսմամբ հռչակեալ»* [6, էջ 171, 207]: Մի շարք ձեռագիր մատյաններում Մխիթար Գոշը վկայագրվում է որպես *«երանելի վարդապետ»* [1, թ. 3ա], *«եռամեծ»* [2, թ. 99ա], *«եռամեծ և քաջ վարդապետ»* [3, թ. 282], *«բանիբուն հռետոր»* [4, թ. 27ա] և այլն: Ուշագրավ են Մխիթար Գոշի վերաբերյալ նաև մատենագրական այն տեղեկությունները, որոնցում նա վկայվում է ի թիվս այլ հանրահայտ գիտնական վարդապետների: Դավիթ Բաղիշեցու (ԺԷ դ.) նմանօրինակ ցանկում նախապատիվ առաջին դիրքը *«մեծ վարդապետ»* մակդիրով հատկացվում է Մխիթար Գոշին. *«Ի սորա յաւուրս (իմա՛ Կիրիկիայի հայոց թագավոր Լևոն Բ-ի (գահակալումը՝ 1198-1219 թթ.) – Ն. Մ.) էին երևելիք վարդապետք ի կողմանս Աղուանից մեծ վարդապետն Մխիթար Գոշն կոչեցեալ, որ շինեաց զՆոր Գետկայ եկեղեցինքն, և Ներսէս Լամբրոնացին, և Յովսէփ կողմանցն Անտիոքու, և Յոհանէս, որ յապայ եղև կաթողիկոս, և Աստուածատուր վարդապետ, որդի Ազբերկայ. յԱրձէշ քաղաքէ...»* [7, էջ 343]: Այն հանգամանքը, որ հեղինակը Մխիթար Գոշին բնութագրում է իր վարդապետարանով հայտնի Նոր Գետիկի եկեղեցու կառուցմամբ, աներկբա մատնանշում է վերջինիս գիտակրթական գործունեության բացառիկ կարևորությունը:

Հին Գետիկից՝ Նոր Գետիկ: Հին Գետիկ վանական համակառույցին առնչվող իրադարձությունները կանխորոշում են Նոր Գետիկի վարդապետարանի հիմնումն ու կայացման հետագա ընթացքը: 1186 թ. Մխիթար Գոշը Դասնո անապատից, որտեղ արդեն

գրել էր իր «Գիրք դատաստանի» օրենսգիրքը, տեղափոխվում է Հին Գետիկ վանք: Այստեղ, ինչպես հայտնում է Կիրակոս Գանձակեցին, «...էր առաջնորդ վանիցն վարդապետն՝ որ Մարկաւագ անուանիւր, աշակերտ նորին, որ բազում ուրախութեամբ ընկալաւ զնա, և ինքն սպասաւորէր նմա...» [6, էջ 209]: Վանահայր Մարկավագ վարդապետի՝ Մխիթար Գոշի աշակերտ լինելու հանգամանքը, ինչպես տեսնում ենք պատմագրի վկայությունից, ոչ թե պայմանավորում է ուսուցչապետի կողմից հանգրվանի ընտրությունը, ինչը, հայտնի է, առնչվում է Քուրդ իշխանի՝ Մահկանաբերդ գավառ վերադարձին, այլ վերաբերում է «սպասավորությանը», որը մատուցում է վանահայրն իր ուսուցչին: Ինչպես տեսնում ենք, խոսքը չի վերաբերում Մխիթար Գոշի՝ վանքի առաջնորդությունը ստանձնելուն, այլ գործունեության տեսակի, ինչը կարող էր միանշանակ լինել կրթության կազմակերպումը, որին ծառայությունն է մատուցում նրա աշակերտ Մարկավագ վարդապետը: Այդ մասին վկայում է նաև այն հանգամանքը, որ Մխիթար Գոշն արդեն 1187 թ. այդտեղ է գրում Երեմիայի մարգարեության մեկնությունը, որը՝ որպես դասագիրք, անհրաժեշտություն էր իր նախանշած գիտակարգերի համար:

1191 թ. հուժկու երկրաշարժից հիմնովին ավերվեց Հին Գետիկ վանքը: Կայացվեց նույն վանքի տեղափոխության աննախադեպ որոշում, որի իրականացման գործում բացահայտվեց Չաքարյան իշխանապետության դերակատարությունը:

Չաքարյան իշխանապետության կրթական քաղաքականությունը: Հին Գետիկից Նոր Գետիկ վանքի տեղափոխության վերաբերյալ չափազանց արժեքավոր տեղեկություն է հաղորդում Կիրակոս Գանձակեցին. «Մկսաւ այնուհետեւ վարդապետն սրանչէլի հանդերձ միաբանօք իւրովք ձեռն ի գործ արկանել շինութեան վանիցն և եկեղեցւոյ ի վերասացեալ ձորն Տանձուտայ՝ հրամանաւ մեծ իշխանին Իւանէի: Եւ շինեցին եկեղեցի մի գեղեցկաշէն փայտակերտ, և օծեալ կնքեցաւ յանուն սուրբ Լուսաւորչին Գրիգորի» [6, էջ 212]: Պատմիչի հաղորդման մեջ, ի թիվս կարևոր տեղեկությունների, առանձնահատուկ ուշադրության է արժանի «մեծն իշխանին Իվանէի», այն է՝ Չաքարյան բարձրագույն իշխանության «հրաման»-ի հիշատակությունը, որով հիմքեր են ստեղծվում եզրակացնելու Չաքարյան իշխանապետության կողմից իրականացվող պետակրթական քաղաքականության վերաբերյալ: Պատմագրի հաղորդման բովանդակային վերլուծությունն այդ առումով թույլ է տալիս կատարել մի շարք հետևություններ.

- «հրամանաւ մեծ իշխանին Իւանէի» որոշումները կայացված են պետականավարման բարձրագույն մարմնի կողմից և ենթակա են պարտադիր կատարման,
- նույն հրամանի համաձայն՝ շինարարական աշխատանքներն իրականացվում են պետական միջոցների հաշվին, ինչը հիմնավորում է նյութական միջոցների չտիրապետող միաբանության հիշատակումը՝ որպես շինարարության կատարող կողմ,
- վանքի կառուցման նոր վայրը՝ «ձորն Տանձուտայ», հաստատվում և ամրագրվում է բարձրագույն իշխանության կողմից,
- Նոր Գետիկի վանահայրն է Մխիթար Գոշը, որը գլխավորում է շինարարության ընթացքը՝ «հանդերձ միաբանօք իւրովք»: Հարկ է նկատել, որ տեղի ընտրությունը վերապահվում է Մխիթար Գոշին և միաբանությանը [9, էջ 45]:

Պետականորեն լուծվում է նաև Նոր Գետիկի վանական համակառուցված նյութական ինքնաբավության խնդիրը: Չաքարե և Իվանե Չաքարյանները, ինչպես նաև նրանց օրինակին հետևող մի շարք իշխաններ, վանքին են նվիրաբերում, ի մասնավորի, մի հանք Աբասաձոր գյուղում, Չորոձոր գյուղը Բջնիի գավառում և Աշավա գյուղը՝ վանքի վերևում, բացի այդ՝ նվիրաբերման նպատակով կառուցում են երկու գյուղ՝ Տրուկաձո-

վը և Ուռեյանջը [9, էջ 47]:

Եվս երկու կարևոր հանգամանք:

- Հիշատակված Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցին կառուցվում է փայտից, ինչը միջոցների բավարար լինելու պայմաններում վկայում է ձեռնարկի կարևորության և հատկապես անհետաձգելիության մասին,
- Հարկ էր բավարար համարել, որ Հին Գետիկի միաբանության տեղափոխմամբ է պայմանավորվում նոր կառուցվող վանքի միևնույն անվանումը, սակայն դրանով մատնանշվում է նաև միաբանության պահպանման անհրաժեշտությունը՝ արդեն Մխիթար Գոշի գլխավորությամբ: Հին Գետիկում վերջինս, թեև վանահայրը չէր, սակայն գլխավորում էր վանքի գիտակրթական և մանկավարժական գործունեությունը, որը հաջողությամբ իրագործում էր միաբանությունը: Ըստ այդմ՝ միաբանության պահպանումն անհրաժեշտություն էր կրթական գործընթացի շարունակականությունն ապահովելու և հնարավորինս արագ վերսկսելու համար: Նոր Գետիկի անվան ընտրության գործում առավել կարևոր գործոնը, այդուհանդերձ, պետք է համարել Մխիթար Գոշի անձը, որն իր գիտակրթական գործունեությամբ Հին Գետիկին բերել էր մեծ համբավ, ինչի մասին վկայում է Կիրակոս Գանձակեցին. «...*համբաւ իմաստութեան նորա հոշակեցաւ ընդ ամենայն տեղիս... համբաւ իմաստութեան նորա հոշակեցաւ ընդ ամենայն տեղիս»* [6, էջ 217]: Նույն անվան պահպանմամբ վանքի տեղափոխումը, որն իրականացվում է պետական բարձրագույն կառավարկան մարմնի կողմից՝ ի դեմս Իվանե Զաքարյանի, այդպիսով, նպատակ է հետապնդում ապահովելու Հին Գետիկում մեկնարկած կրթական գործունեության անընդհատելի շարունակականությունը:

Բարձրագույն իշխանության նմանատիպ հետաքրքրությունը, ինչպես երևում է Նոր Գետիկի վարդապետարանի կրթական ծրագրից և ռազմավարությունից, պայմանավորված էր այդ համակարգի՝ իշխանապետության սահմաններում ընդհանրացման ցանկությամբ: Իրականացվում էր Նոր Գետիկի վարդապետարանում Մխիթար Գոշի կողմից բարեփոխված կրթական ծրագրի արդեն տարածման պետակրթական քաղաքականություն:

Հեղինակավոր կրթական հաստատությունները, վարդապետարանները ժամանակի քաղաքական արթնության պայմաններում արդիականացման քայլեր էին ձեռնարկում՝ ներմուծելով իրենց կրթական ծրագրեր որոշ աշխարհական առարկաներ, ինչպես նաև բարելավելով դասավանդման մեթոդաբանությունը: Այդուհանդերձ, նպատակային առումով նրանք առաջնորդվում էին եկեղեցական պահանջներով և հոգատար պահպանում էին իրենցից յուրաքանչյուրին հատուկ կրթական ավանդական միջավայրը: Նման պայմաններում կրթական նոր համակարգի համընդհանուր անցումն ապահովելու նպատակով ընտրվում են Նոր Գետիկում իրականացվող կրթական ծրագրի և բարեփոխումների տարածման թեև երկարաժամկետ, սակայն սահուն ու հուսալիորեն արդյունավետ ուղիներ:

Նոր Գետիկի վարդապետարանում Մխիթար Գոշը սկսեց իրագործել այն, ինչն իր ժամանակ ակնհայտորեն կարելի էր համարել կրթական սահմանափակումներից մեկը: Հայտնի է, որ Մխիթար Գոշը, թաքցնելով իր վարդապետական աստիճանը, 1161/1162 թթ. մեկնեց և շուրջ 7-8 տարի ուսումնառեց Կիլիկիայի նշանավոր Սև լեռան վանքերում և կրկին ստացավ վարդապետական աստիճան հավանաբար Շուղր անպատի Կարմիր վանքում [9, էջ 35, 41-42]: Այն, ինչ ծածուկ կատարում էր Մխիթար Գո-

շը, արտոնված էր դարձնում իր հիմնած վարդապետարանում:

Մխիթար Գոշը Նոր Գետիկի վարդապետարանում կիրառելի է դարձնում այն, ինչը կատարել էր Ժամանակին ծածկաբար՝ արտոնելով այլ վանքերից եկած վարդապետներին կրկին ուսանել և վերստին ստանալ վարդապետական աստիճան: Այդ մասին լավագույնս պարզաբանում է Ղ. Ալիշանը. «...*Բազումք, որ էին ի կարգի վարդապետաց, ծածկէին զինքեանս եւ գային, ի կարգի աշակերտաց կալով՝ ուսանէին ի նմանէ եւ առնուին վերստին հրաման: Եւ բազումք յաշակերտաց նորա հասին ի պատիւ Վարդապետական»* [5, էջ 217-218]: Արդի ձևակերպմամբ, կրթական նոր համակարգի համաձայն, իրականացվում էր բարձրագույն կրթություն ստացած այն ուսուցիչների վերապատրաստում ու վկայագրում, որոնք կոչված էին դասավանդելու իրենց կրթական հաստատություններում: Այսկերպ իրականացվեց Նոր Գետիկի գիտակրթական համակարգի ներթափանցումն արդեն գործող կրթական տիրույթ:

Վերապատրաստման ծրագրին զուգահեռ մեկնարկեց ևս մեկ գործընթաց, որը նպատակաուղղված էր Զաքարյան իշխանապետության սահմաններում իրականացնելու կրթական համակարգի համապետական ընդհանրացում Նոր Գետիկի վարդապետարանի հիմքի վրա: Գործող կրթական հաստատությունների ներքին վերափոխման գործընթացի հետ համատեղ սկսեցին հաստատվել նաև նոր կրթօջախներ՝ կիրառելով Նոր Գետիկի գիտակրթական օրինակը: Այս գործընթացը հաջողությամբ իրականացրին Նոր Գետիկի շրջանավարտները: Այսպես՝ Վանական վարդապետը հիմնեց հանրահայտ Խորանաշատի վարդապետարանը, Վարդան Արևելցին դպրոցներ բացեց Կայենո գավառի Ս. Անդրեասի վանքում, Թեղենյաց, Աղջոց, Հառիճի վանքերում, Մաղմուսավանքում և Խոր վիրապում [10, էջ 42]:

Հարկ է նկատել, որ Մխիթար Գոշի մահից հետո Նոր Գետիկի վարդապետարանը շարունակեց գիտակրթական նույն գործընթացը: Ուսուցչապետին հաջորդեց գրիչ Մարտիրոսը: Նրանից հետո ուսուցչապետությունն անցավ Մխիթար վարդապետին, հետո՝ Հովասափին, ապա՝ Աբրահամին, որոնցից յուրաքանչյուրն առաջնորդում էր միաբանությունը շատ կարճ ժամանակ: Այնուհետև Նոր Գետիկի առաջնորդ դարձավ Հաղարծնի վանքից այստեղ տեղափոխված Հովհաննես Արմանեցին, ապա՝ նաև Կիրակոս Գանձակեցին [10, էջ 44-45]:

Մխիթար Գոշը՝ կրթական համակարգի բարեփոխիչ: Զաքարյան իշխանապետության տարիներին մշակութային համընդհանուր վերելքին անմասն չմնացին գիտությունը և կրթությունը: Բոլոր բնագավառներում տեղի էր ունենում աշխարհականացման գործընթաց [10, էջ 41]: Այդ միջավայրում Մխիթար Գոշի վարդապետարանը Նոր Գետիկ վանքում, այսուհանդերձ, առանձնանում էր ևս մեկ որակով: Նոր Գետիկ վանքում վանահայր և ուսուցչապետ Մխիթար Գոշի համար ստեղծվում էին պայմաններ՝ կրթական տիրույթում իրագործելու բարեփոխումներ, որոնք կոչված էին դառնալու Զաքարյան իշխանապետության կրթական քաղաքականության անկյունաքարը: Կրթությունը և մանկավարժությունը դարձան Մխիթար Գոշի գիտական և օրենսդրական գործունեության միավորման դաշտ՝ պետականաշինության բացառիկ պատմական պահին կոչված լինելով ձևավորելու *քաղաքացիական* կրթություն: Դա իրագործվում էր բարձրագույն կրթական համակարգ՝ վարդապետարան, *իրավասուսուցման* որպես գիտակարգի ներմուծմամբ, ինչի մասին վկայվում է «Գիրք դատաստանի» երկում: «Յաղագս դատաստանաց վարդապետաց» իրավահոդվածը սահմանում է. «*Եւ վարդապետք եղիցին ըստ իրաւանց նախակրթեալք Հին և Նոր կտակարանաց եւ կանոնական հրամանաց*» [8, էջ 34] («Եվ վարդապետները, ըստ կարգավորության, լինեն նախապես

կրթված Հին և Նոր կտակարանների և կանոնական հրամանների», փոխադրությունը մերն է՝ Ն. Մ.): Անկախ պետականության պայմաններում, ինչի ստեղծման ճանապարհին էր Ջաքարյան իշխանապետությունը, դատաստանագիրքը կոչված էր լինելու հիմնական օրենքը՝ սահմանադրությունը: Սահմանադրագիր Մխիթար Գոշը, այդպիսով, որպես վարդապետական աստիճանի շնորհման նախապայման ստեղծվող անկախ պետության կրթության բարձրագույն համակարգ է ներմուծում երկրի գլխավոր օրենքի իմացությունը, որի դասավանդման համար նույն «Գիրք դատաստանին» պետք է ծառայեր որպես դասագիրք: Այդ պահանջի բարձրագույն նշանակությունը Մխիթար Գոշի կողմից շեշտվում է Հին և Նոր կտակարանների իմացության պահանջի հետ հիշատակմամբ:

Կրթական համակարգի իրավակարգավորմանը, մասնավորապես արդեն միջնակարգ ուսուցմանն առնչվող աննախադեպ իրողություն է բացահայտում «Գիրք դատաստանի» օրենսգրքի «Յաղագս դատաստանաց մանկանց ուսուցողաց» գլուխը: Կարևորելով իրավահողվածը՝ այն մեջբերում ենք ամբողջությամբ.

«Ոչ է պարտ վարձու զմանկունսն ուսուցանել ըստ կանոնի հրամանաց:

Եթէ որքք իցեն, զամենայն խնամ տանել նոցա ի դէպ է, ապա թէ չիցեն՝ զկերակուր եւ զհանդերձ միայն իւրքն հոգասցեն: Եւ թէ կարողք իցեն և ըստ ինքեան յօժարութեան ընծայ ուսուցողացն տացեն, արժան է հոգեւոր սերմանողաց զմարմնաւորսն հնձել, իսկ եթէ աղքատք ոչ պահանջել:

Այլ եթէ որ հակառակիցի եւ բռնաբարէ, դատաստանալ է՝ գոր ինչ ի մանուկն ծախեալ իցէ, զայն միայն հատուցանել, ոյլ ոչ զհոգեւոր շնորհին:

Այդոցիկ զհետ երթալ դատաւորոց արժան է հոգեւորապէս» [8, էջ 130] («Օրինավոր չէ վճարովի ուսուցանել մանուկներին՝ ըստ կանոնի հրամանների: Եթէ որքեր լինեն, նման դեպքում խնամեն նրանց, իսկ եթէ չլինեն, յուրայինները միայն սնունդն ու հագուստը հոգան: Եվ եթէ հնարավորություն ունեն և ըստ իրենց կամքի ընծա տան ուսուցիչներին, ապա հոգևոր սերմանողներին արժան է մարմնավորը հնձել, իսկ եթէ աղքատ լինեն, չի պահանջվում: Իսկ եթէ մեկը խախտի և բռնանա, այս է դատաստանը այն ամենը, ինչ մանկան վրա ծախսվել է, այն միայն հատուցվի, բայց ոչ հոգևոր շնորհի (կրթության) համար, փոխադրությունը մերն է՝ Ն. Մ.):

Այսպիսով՝ Մխիթար Գոշը ԺԲ-ԺԳ դդ. սահմանագլխին կատարում է անվճար միջնակարգ կրթության իրավաօրենսդրական ամրագրում և կիրառման նրբությունների հստակեցում՝ նախատեսելով այն իրագործվելու վերականգնվող պետականության պայմաններում: Մխիթար Գոշի տվյալ բարեփոխիչ դրույթի դերը և նշանակությունը կրթության զարգացման մեջ որոշելու համար հարկ է նկատել, որ անվճար կրթության իրավական ամրագրումը Եվրոպայում վերաբերում է Ռեֆորմացիայի ժամանակաշրջանին (ԺՁ դ. առաջին քառորդ), իսկ ժամանակակից պատմության մեջ այն ընդունվում է որպես միջազգային իրավունքի հիմնադրույթներից մեկը ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի կողմից 1948 թ. «Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրով» [11, հոդված 26, կետ 1]:

Եզրակացություններ: Այսպիսով՝ ուրվագծվում է օրենսդիր, մատենագիր, եկեղեցական և պետական հայտնի գործիչ Մխիթար Գոշի գործունեության ևս մեկ տիրույթ՝ կրթությունը: Ջաքարյանների կողմից անկախ պետության կառուցման պայմաններում Մխիթար Գոշը ձեռնարկեց կրթական համակարգի բարեփոխման համապետական գործընթաց՝ իրականացնելով ոլորտի իրավական կարգավորում և ներմուծելով իրավասուցումը՝ որպես գիտակարգ, որով քաղաքացիական կրթության ձևավորման

հիմքեր դրվեցին: Օրենսդրորեն ամրագրվեց միջնակարգ անվճար կրթությունը: Զարարյան բարձրագույն իշխանության կողմից իրականացվեց պետակրթական քաղաքականություն՝ Մխիթար Գոշի առաջադրած բարեփոխումների հենքի վրա ձևավորելու համապետական ընդհանուր կրթահամակարգ: Արդյունքում որոշակիացավ Մխիթար Գոշի նշանակալի դերակատարությունը կրթության զարգացման գործում:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. ՄՄ ձեռ. Հ^մ 486:
2. ՄՄ ձեռ. Հ^մ 11:
3. ՄՄ ձեռ. Հ^մ 553:
4. ՄՄ ձեռ. Հ^մ 634:
5. Ալիշան Ղ., Հայապատում, հտ. Բ, Վենետիկ, Ի Վանս Ս. Ղազարու, Մխիթարեան տպ., 1901:
6. Կիրակոս Գանձակեցի, Պատմություն հայոց, աշխատ.՝ Կ. Մելիք-Օհանջանյանի, Երևան, 1961:
7. Մանր ժամանակագրություններ (XIII-XVIII դդ.), հտ. II, կազմեց՝ Վ. Ա. Հակոբյան, Երևան, 1956:
8. Մխիթար Գոշ, Գիրք դատաստանի, աշխ.՝ Խ.Թորոսյանի, Երևան, 1975:
9. Միրզոյան Ն., Մխիթար Գոշը և իր «Գիրք դատաստանի» երկը, ատենախոսություն, անտիպ, Երևան, 2015:
10. Մինասյան Թ., Ուստիքի գրչության կենտրոնները, Երևան, 2020:
11. Всеобщая декларация прав человека, https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml (վերջին դիտումը՝ 03.04.2022):

РОЛЬ АРХИМАНДРИТА МХИТАРА ГОША В РАЗВИТИИ АРМЯНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Мирзоян Нарине

Ереванский государственный университет,

Армения

Аннотация

Известный законодатель, летописец, Архимандрит (Усуцчапет, Рабунапет-Руководитель раввин, руководитель монастыря, главный Архимандрит) церковный и государственный деятель Мхитар Гош является инициатором и исполнителем всеобъемлющих реформ в сфере образования в период с конца XII века до первой половины XIII.

Архимандрит Мхитар Гош учредил высший образовательный центр в монастыре Нор Гетик и как ректор возглавил его. Пользуясь государственной поддержкой, он реализует в процессе преподавания нововедческих идей, тем самым заложив фундамент для проведения общегосударственных реформ в сфере образования.

Данный промежуток времени знаменуется созданием независимого государства на основе Армянского княжества Закаридами. В результате Армянское княжество придерживается курса утверждения государственности, развивая систему управления, экономику, законодательства, судопроизводства, также и образования.

Процесс общегосударственной образовательной реформы возглавляет Мхитар Гош. Он на законодательном уровне упорядочивает сферу образования и внедряет в программу преподавания научную дисциплину «правообразование», учебником которого служит его же труд «Судебник», чем закладывает основы гражданского образования.

Законодательно фиксируется бесплатное образование.

На основе предложенных реформ Мхитара Гоша предпринимаются шаги формирования общегосударственной образовательной системы.

На базе научной и образовательной программы и опыта высшего образовательного центра Мхитара Гоша в Нор Гетик во многих регионах Армении открываются новые образовательные учреждения, основателями которых становятся выпускники того же монастыря.

Проведенные Мхитаром Гошем реформы определяют его роль в развитии образования, обозначая его место у истоков формирования теоретических ценностей современной образовательной системы.

Ключевые слова: Мхитар Гош, образование, Архимандрия, монастырь, бесплатное образование, преподавания закона, реформы, развитие, судебник.

THE ROLE OF ARCHIMANDRITE MKHITAR GOSH IN THE DEVELOPMENT OF ARMENIAN EDUCATION

Mirzoyan Narine
*Yerevan State University,
Armenia*

Summary

The famous lawyer, chronicler, Archimandrite (Usuchapet, Rabunapet; the Head of Archimandrites or Vardapets, Highest Archimandrite, the Head of Monastery-Vardapetaran) Church and State figure Mkhitar Gosh from the end of the 12th century to the first half of the 13th century acts as the initiator and executor of comprehensive reforms in the field of education.

Archimandrite Mkhitar Gosh established a great educational center in Nor Getik Monastery and as a rector head it. Using state support, he implemented innovative ideas in the process of pre-education, thereby laying the foundation for nationwide reforms in the field of education.

This period of time was marked by the creation of an independent state on the basis of the Armenian principality by Zakarids. As a result, the Armenian principality adhered to the course of establishing statehood, developing systems of administration, economy, law, legal proceedings, as well as education.

The process of nationwide educational reform was headed by Mkhitar Gosh, who streamlined the sphere at the legislative level and introduced the scientific discipline of law education into the teaching program, the textbook of which was his own work "Law Code", which set the foundations of civic education.

Free education was legally fixed.

Based on the reforms proposed by Mkhitar Gosh, steps were being taken to form a nationwide educational system.

Based on the example of the scientific educational program and the experience of the higher education center Nor Getik, new educational institutions were being opened in many places in Armenia, the founders of which had graduated of the same Monastery school.

As a result of the reforms carried out, the role of Mkhitar Gosh in the development of education was determined, strengthening his place at the origins of the formation of theoretical values of the modern educational system.

Keywords: Mkhitar Gosh, education, Monastery school (Vardapetaran), Monastery, free education, teaching of law, reform, development, law code.

Получено: 06.04.2022

Рассмотрено: 09.04.2022

Принято: 12.04.2022

Received 06.04.2022

Reviewed 09.04.2022

Accepted 12.04.2022